

Karolina Szydywar-Grabowska
Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni
k.grabowska@amw.gdynia.pl
ORCID ID 0000-0001-9711-9849

REŻIM POLITYCZNY ROSJI W UJĘCIU WSPÓŁCZESNYCH TEORII POLITOLOGICZNYCH

STRESZCZENIE

Rozważania przedstawione w niniejszym tekście stanowią próbę uchwycenia tendencji w dyskusji nad fenomenem rosyjskiego reżimu politycznego i jego procesu przemian w epoce Władimira Putina. Autorka prezentuje różne sposoby definiowania reżimu politycznego oraz odmienne podejścia do tematyki badanego zjawiska prezentowanego przez badaczy z Polski, Rosji oraz przedstawicieli zachodniej politologii. Tekst ma charakter przeglądowy, gdyż dynamika dokonujących się zmian i wielość zaangażowanych w nie elementów spowodowały powstanie mniej bądź bardziej spójnych koncepcji a brak skutecznego zakończenia procesów tranzycji powoduje, iż mimo dużego zainteresowania problematyką, nie została ona w pełni wyczerpana.

Słowa kluczowe:

Rosja, reżim polityczny, autorytaryzm, polityka wewnętrzna, Władimir Putin.

Wstęp

Po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich Federacja Rosyjska stała się główną sukcesorką symboli, przynależności instytucjonalnej oraz zobowiązań międzynarodowych minionej epoki. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego i ówczesnego geograficznego podziału mapy świata, powstanie piętnastu suwerennych podmiotów w obszarze paradyckim wiązało się z koniecznością wewnętrznej przebudowy Rosji, tak w obszarze polityki jak i gospodarki. Potrzeba przebudowy tej części globu wymagała architektonicznej wręcz precyzji. Każdy nowopowstały podmiot musiał zmierzyć się z wyborem odpowiedniej ścieżki rozwoju, obraniem

właściwego kierunku, gdyż karty historii ZSRR zostały już zapisane i jego czas dobiegł końca. W jednej z polskich publikacji dotyczącej obszaru byłego ZSRR redaktor we wstępie wskazuje, że największy niepokój budziła wizja ogromnej, geopolitycznej czarnej dziury, w którą mogły się przekształcić tereny byłego państwa radzieckiego¹. Państwa uzyskujące bądź odzyskujące niepodległość stanęły przed trudnym zadaniem transformacji politycznej i ekonomicznej, zapoczątkowanej jeszcze w starym systemie, choćby przez reformy Michaiła Gorbaczowa². Powołując się na termin spopularyzowany przez Dankwartę Rustową należy zauważyć, iż obszar postradziecki czekała swoista tranzycja polityczna³. Proces liberalizacji systemu postradzieckiego zakładał jego stopniową demokratyzację, lecz jak zauważa Andrzej Czajowski postęp na drodze przemian i wytrwałość w dążeniu do demokracji w tych krajach zależą od tego, jaką formę rządów wybrano w okresie stanowienia ustroju konstytucyjnego, który z reguły kończył fazę poszukiwań⁴.

Przez ponad dwie dekady współczesna Rosja mierzy się z definiowaniem swojej pozycji w świecie. To proces ciągły, pełny przemian o zróżnicowanym natężeniu, co i raz wyhamowujący, aby za chwilę przyspieszyć. Transformacja ustrojowa tego państwa stanowi nie lada wyzwanie dla badaczy, gdyż uchwycenie dynamiki przeobrażeń i analiza różnych aspektów tego procesu jest przedsięwzięciem trudnym, gdyż proces nadal trwa i nader trudno jest uchwycić wszystkie szczegóły. Dlatego istotnym wydaje się pokazanie rozmaitych tendencji w dyskusji nad fenomenem rosyjskiego reżimu politycznego i jego procesu przemian w epoce Władimira Putina. Należy też zaznaczyć odmienne postrzeganie problematyki dotyczącej współczesnego rosyjskiego modelu funkcjonowania rzeczywistości politycznej przez bada-

¹ P. Grochmański (red.), *Kłęsa demokracji? Obszar byłego ZSRR*, Toruń 2012, s. 7.

² Zdaniem G. W. Kołodki ZSRR poddany pierestrojce uczestniczył w procesie reformowania państwa, który zmierzał do takich zmian instytucjonalnych, które miały tylko usprawnić istniejący system poprzez jego uelastycznienie. G.W. Kołodko, *Wielka transformacja*, [w:] G.W. Kołodko, J. Tomkiewicz (red.), *20 lat transformacji. Osiągnięcia, problemy, perspektywy*, Warszawa 2009, s. 10.

³ A. Antoszewski, *Tranzycja polityczna*, [w:] *Leksykon politologii*, A. Antoszewski, R. Herbut (red.), Wrocław 2003, s. 461. Ten sam autor w innym tekście zauważa, iż paradygmat tranzycji ku demokracji autorstwa D. Rustowej został poddany krytyce przez zachodnich badaczy, a jego przydatność do badania zmiany zachodzącej w świecie pokomunistycznym – zakwestionowana. Zaznaczając też, że niezależnie od tego czy krytyka jest uzasadniona, potrzeba rewizji niektórych ustaleń teorii oraz wskazania nowych narzędzi analizy. Szerzej zob. idem, *Wyboista droga ku demokracji i autorytaryzmowi w świecie pokomunistycznym*, „Wrocławskie studia politologiczne”, nr 16/2014, s. 10.

⁴ Szerzej zob. A. Czajowski, *Demokratyzacja Rosji w latach 1987-1999*, Wrocław 2001.

czy reprezentujących umownie przyjęty *świat zachodni*, a badaczy rosyjskich choćby z tego względu, że jak zauważa Roman Bäcker „zrozumieć Rosji nie sposób, jeśli przykłada się do niej siatkę kategorii stosowanych do analizowania społeczeństw Zachodniej Europy czy Północnej Ameryki”⁵. Opracowanie ma charakter przeglądowny i stanowić może przyczynek do dyskusji na perspektywę przemian w procesie przebudowy rosyjskiego państwa.

Pojęcie reżimu politycznego

Powołując się na definicję leksykalną, której autorem jest Ryszard Herbut, reżim polityczny (łac. *regimen* – kierownictwo) to układ formalnych oraz nieformalnych zasad i mechanizmów regulujących funkcjonowanie centrum władzy politycznej oraz sposób jego powiązania ze społeczeństwem. Takie ujęcie definicyjne umożliwia, na podstawie charakteru reżimu politycznego, wnioskowanie kto ma dostęp do centrów decyzyjnych, jakie procedury wykorzystuje i w jaki sposób decydenci polityczni starają się ułożyć stosunki w ramach stworzonej wspólnoty politycznej⁶. To specyficzna forma organizacji politycznej, swoisty „stabilizator” systemu politycznego. Formę rządów określamy także jako wzajemne stosunki formalnoprawne i faktyczne między naczelnymi organami państwowymi. Dlatego też uwzględniając kryterium organizacji aparatu państwowego, a także relacji między naczelnymi organami państwowymi Konstanty Wojtaszczyk dzieli systemy polityczne na: parlamentarno-gabinetowy, prezydencki, półprezydencki, prezydencki wschodni, kanclerski czy parlamentarno-komitetowy⁷. Natomiast R. Herbut dzieli reżimy polityczne na demokratyczne i niedemokratyczne, gdzie do pierwszych należą parlamentarno-gabinetowe, prezydenckie i semiprezydenckie a do drugich reżimy – autorytarne i totalitarne.

Wiele ujęć teoretycznych zawęży rozumienie pojęcia reżimu politycznego. W literaturze przedmiotu można spotkać się z podejściem wykorzystywania określenia reżimu politycznego jako normatywnych zależności odnoszących się wyłącznie do jednego aspektu systemu politycznego, na przykład układu stosunków między władzą ustawodawczą a wykonawczą.

Ciekawe podejście przedstawia duński badacz Svend-Erik Skaaning wskazując, iż reżim polityczny wyznacza zinstytucjonalizowany zestaw pod-

⁵ R. Bäcker, *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Toruń 2007, s. 298.

⁶ R. Herbut, *Reżim polityczny*, [w:] *Leksykon politologii*, A. Antoszewski, R. Herbut (red.), Wrocław 2003, s. 385.

⁷ K. A. Wojtaszczyk, *Państwo współczesne*, [w:] *Spoleczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), Warszawa 2003, s. 252.

stawowych, formalnych i nieformalnych zasad charakteryzujących posiadaczy władzy politycznej (gdzie posiadacz/cze dysponuje/ą suwerennością decyzyjną), a także reguluje nominacje na główne stanowiska polityczne (rozszerzenie i charakter praw politycznych), a także wertykalne ograniczenia (rozszerzenie i charakter swobód obywatelskich) i horyzontalne ograniczenia w korzystaniu z władzy politycznej (rozszerzenie i charakter podziału uprawnień do sprawowania władzy – kontrola i autonomia). Jak podkreśla S-E. Skanning jego podejście wskazuje na trzy wyodrębnione atrybuty definiujące reżim polityczny, które mogą zostać wykorzystane do tworzenia typologii reżimu⁸. Można też analizować typologie reżimów politycznych uwzględniając różnorodne kryteria, co przedstawia w swojej pracy badacz młodego pokolenia Jeroen Van den Bosch⁹. Wykorzystuje on definicję S-E. Skanning’a i jej trzy wymiary do oceny reżimu politycznego z uwzględnieniem paradygmatu zasad formalnych i nieformalnych – pluralizm aparatu władzy, jej legitymacja oraz sposób podziału stanowisk politycznych. W rezultacie przedstawionej analizy proponuje trzy praktyczne definicje¹⁰ (po jednej dla każdego rodzaju reżimu) podkreślając, że mogą one stać się punktem odniesienia dla dalszych badań bo, jak zauważa autor, spotyka się z błędną terminologią, gdzie definicje systemów politycznych są projektowane jako koncepcje reżimu¹¹. Na koniec zaznacza, że ma świadomość, iż reżimy polityczne różnią się w tak wielu wymiarach, jak choćby instytucjonalnym, swoją strukturą, pluralizmem, głównymi aktorami, zachowaniem, potencjałem, ograniczeniami horyzontalnymi i pionowymi. J. Van den Bosch nie twierdzi, że istnieje tylko jeden sposób podziału reżimów wewnętrznie na podtypy, dlatego podkreśla, że każdy badacz powinien użyć lub stworzyć swoją własną typologię, która najlepiej pasuje do poziom badań, o ile są one zgodne z definicją polityczną reżimu¹².

Takie podejście do tematu prezentuje w jednej ze swych prac R. Bäcker. Jego odmienną perspektywą badawczą jak sam podkreśla, wychodzi poza ramy klasycznych badań porównawczych o charakterze instytucjonalno-prawnym, nie będących jednocześnie badaniami ilościowymi. Traktuje on reżim polityczny nie jako zbiór instytucji politycznych, ale jako związaną regułami i powiązaną interakcjami całość społeczną składającą się z rządzą-

⁸ S-E. Skanning, *Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework*, “CDDRL Working Papers” 2006, No. 55, pp. 15.

⁹ Zob. Jeroen Van den Bosch, *Mapping Political Regime Typologies*, „Przegląd politologiczny”, nr 4/2014, s. 111-124.

¹⁰ Autor nazywa je archetypami.

¹¹ Ibidem, s. 86-92.

¹² Ibidem, s. 96.

cych, jak i rządzonych¹³. Przy takim założeniu R. Bäcker wskazuje, że relacje pomiędzy siłą norm imperialnych a obywatelskich mogą być ciekawym narzędziem teoretycznym do badania miejsca danego systemu na continuum pomiędzy dwoma typami idealnymi – skrajnie niedemokratycznym a skrajnie demokratycznym. Niezbędnym punktem wyjścia dla eksploracji badawczej, zaproponowanego przez badacza podejścia, jest charakterystyka podstawowych założeń, które stanowią jego integralną część. Po pierwsze, badacz określa adekwatną kategorię suwerenności¹⁴, gdyż o reżimie demokratycznym można mówić tylko wtedy, gdy suwerenem jest naród polityczny, a więc ogół obywateli posiadających i wykorzystujących swoje prawa wyborcze. Gdy takiej możliwości wykorzystania praw nie ma, obywatele nie są suwerenem i tym samym reżim polityczny nie ma charakteru demokratycznego. Uwzględniając kryteria istotnościowe reżimów politycznych w ujęciu toruńskiego badacza, po drugiej stronie mamy reżim niedemokratyczny, gdzie naród polityczny nie jest suwerenem, co jest często kompatybilne ze występowaniem społeczeństwa typu zamkniętego (monopodmiotowe, prerogatywne, patrymonialne) z zastrzeżeniem, że kompatybilność pozwala jedynie na szacowanie trwałości danego typu reżimu¹⁵.

¹³ R. Bäcker, *Ewolucja reżimów politycznych Polski i Rosji*, <https://mostyeuropy.pl/index.php/node/46>, [dostęp: 04.03.2018].

¹⁴ Zdaniem R. Bäckera jest to zdolność do podejmowania ostatecznych decyzji politycznych, a więc takich, od których nie ma odwołania. Przy założeniu, iż tego typu decyzje polityczne w strukturach demokratycznych podejmowane są przez naród polityczny (ogół obywateli realnie decydujących o alternacji elity władzy i o charakterze metaprocedur), gdzie ostatecznym podmiotem władzy, według klasyfikacji M. Karwata, jest suweren – w postaci wielkiej grupy społecznej. Natomiast w strukturach niedemokratycznych w społeczeństwach zamkniętych naród polityczny nie jest suwerenem – w wariacie autorytarnym jest to biurokracja, bądź wojsko (kompleks zinstytucjonalizowanych grup interesu tworzących podmiot władzy), a w wariacie totalitarnym jest to masa funkcjonariuszy aparatu partyjno-państwowego. Por. R. Bäcker, *Nietradycyjna teoria polityki*, Toruń 2011, s. 120-121; idem, *Ewolucja niesuwerenności PRL. Typy podległości kraju podporządkowanego wobec totalitarnej metropolii*, [w:] *W objęciach Wielkiego Brata: Sowietci w Polsce 1944-1993*, K. Rokicki, S. Stępień (red.), Warszawa 2009, s. 47.

¹⁵ W przytoczonej artykule R. Bäcker wyodrębnia jeszcze dwa podstawowe typy reżimów niedemokratycznych – autorytaryzm i totalitaryzm z zastrzeżeniem, iż gwałtownie rozwijające się nowe zastosowanie technologii informatycznych umożliwia tworzenie się całkowicie nowych form i typów reżimów politycznych i powstanie reżimów amorficznych i hybrydowych. Por. R. Bäcker, *Ewolucja reżimów politycznych Polski i Rosji*, <https://mostyeuropy.pl/index.php/node/46>, [data dostępu: 04.03.2018]; idem, *Reżimy hybrydalne*, [w:] J. Juchnowski, R. Wiszniowski (red.), *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Podmioty i procesy demokratyczne: księga dedykowana profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu*, Toruń 2014, s. 37-46.

Na końcu rozważań nad różnymi ujęciami reżimu politycznego warto wskazać, że moment przekształcania się jednego typu idealnego w drugi w procesie tranzycji systemowej (na przykład balansowania na granicy pomiędzy demokracją a autorytaryzmem, kiedy państwo wyzbywa się cech właściwych dla jednego typu jednocześnie adoptując zasady typu po drugiej stronie continuum) jest miejscem pojawienia się kategorii reżimów hybrydalnych, których ciekawą typologię w ujęciu teoretyczno-metodologicznym przedstawia Maryana Prokop¹⁶.

Reżim polityczny – studium przypadku: Federacja Rosyjska w epoce Władmira Putina

W toczącej się od rozpadu ZSRR dyskusji nad procesami tranzycji systemowej Rosji jednym z najważniejszych pytań i problemów pozostaje ocena kierunku, w jakim zmierza transformacja polityczna, jak ewaluuje jej reżim polityczny. Jak zauważa wielu badaczy dokonując analizy systemu politycznego Rosji trudno jest go jednoznacznie określić i sklasyfikować jako konkretny reżim, co dodatkowo jest spójne z założeniem Samuela Huntingtona zaproponowanego w książce pod tytułem *Trzecia fala demokratyzacji*, w której autor formułuje tezę, iż „systemy polityczne nigdy nie dopasują się idealnie do intelektualnie zdefiniowanych szufladek, a każdy system klasyfikacji musi pogodzić się z istnieniem niejednoznacznych, granicznych i mieszanych przypadków”¹⁷. Nie wspominając już o rozróżnieniu kwestii pojęcia klasyfikacja i typologia, które nie są tożsame¹⁸ i nie są tematem obecnych rozważań.

Współczesna Federacja Rosyjska znajdowała się w różnych miejscach politycznego spektrum, dlatego większość badaczy rodzimych bądź zagranicznych¹⁹ koncentruje uwagę na przejściu od autorytaryzmu do demokracji w całej pokomunistycznej przestrzeni politycznej. A. Antoszewski zwraca jednak uwagę, iż warto wyodrębnić także formy pośrednie, na przykład reżimy hybrydalne i wtedy liczba możliwych tranzycji wzrasta²⁰. W literaturze przedmiotu dotyczącej ewolucji zachodzących w obszarze postradzieckim często można znaleźć odniesienie do kategorii reżimów hybrydalnych. Nie

¹⁶ M. Prokop, *Typologia reżimów hybrydalnych. Ujęcie teoretyczno-metodologiczne*, „Historia i Polityka”, nr 21 (28)/2017, s. 27-42.

¹⁷ S. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 1995, s. 18.

¹⁸ Szerzej zob. M. Prokop, op. cit., s. 29-30.

¹⁹ Szerzej zob. M. Laurinavičius, *Putin's Russia: The Nature and Contradictions of the Regime*, „Lithuanian Annual Strategic Review”, 2015-2016, Volume 14, p. 119-138; D. Cashback, *Risky Strategies? Putin's Federal Reforms and the Accommodation of Difference in Russia*, „JEMIE – Journal on ethnopolitics and minority issues in Europe”, Issue 3/2003, p. 1-31.

²⁰ A. Antoszewski, *Wyboista droga...*, op. cit., s. 8.

sposób wymienić wszystkich, zajmujących się analizą tego zagadnienia, jednak wśród nich należy wspomnieć, iż tą tematykę podejmowali między innymi Lucan Way, Steven Levitsky²¹, Guillermo O'Donnell²² i Thomas Carothers²³ oraz Jan Holzer, Stanislaw Bali²⁴. Jak zauważa M. Prokop różnorodność ujęć badawczych dotyczących reżimów hybrydalnych, a także ich mnogość, spowodowały swoisty problem z jednolitym ujęciem tej kategorii. Nie pomaga w tym fakt, iż badacze używają do tego rozmaitych pojęć: niepełna demokracja, demokracja kierowana, demokracja sterowana, półdemokracja, demokracje delegatywne, demokracje nieoliberalne, półautorytarny reżim, konkurencyjny autorytaryzm, szara strefa, reżim kierowanego pluralizmu, reżim dominującej władzy, anokracja²⁵. Potwierdzenie takiego stanu rzeczy, czyli wieloznaczności ocen rosyjskiego systemu politycznego, można znaleźć obserwując okres lat 90-tych, kiedy zbiór terminów próbujących jak najwierniej zdefiniować kształtujący się w Rosji reżim polityczny, mocno się rozbudował. Jak zauważa Michał Słowikowski, w rosyjskiej literaturze odnaleźć można było próby kwalifikowania rosyjskiego reżimu jako reżim demokracji delegacyjnej bądź demokracji nieoliberalnej, jak również poszukiwano cech elektorального autorytaryzmu, wyborczego samodzierżawia czy rywalizacyjnego autorytaryzmu²⁶. Dla porównania warto odnotować, że zdaniem J. Holzera i S. Balika upowszechnia się w Federacji Rosyjskiej taki styl narracji na temat zastanej rzeczywistości politycznej, który mówi o postrzeganiu tamtejszych rozwiązań w sferze polityki – nie jako fazy przejściowej ułomnych form demokracji (reżimy hybrydalne), lecz jako rozważań o niedemokracji, czyli reżimach politycznych, które trzeba traktować jako nieskończone (nieidealne) autorytaryzmy²⁷. Na potwierdzenie swoich tez S. Balik i J. Holzer przytaczają słowa Lilii Szewcowej, która na łamach czasopisma „Journal of Democracy” w odniesieniu do rosyjskiego reżimu politycznego użyła

²¹ Zob. S. Levitsky, L. A. Way, *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes after the Cold War*, New York 2010; S. Levitsky, L. A. Way, *The Rise of Competitive Authoritarianism*, „Journal of Democracy”, 2002, vol. 13, nr 2.

²² G. O'Donnell, *Delegative Democracy*, „Journal of Democracy”, 1994, vol. 5, nr 11.

²³ T. Carothers, *The End of Transition Paradigm*, „Journal of Democracy”, 2002, vol. 13, nr 2.

²⁴ J. Holzer, S. Balik, *Postkomunistyczne reżimy niedemokratyczne. Badania nad przemianami teorii politycznej w okresie po transformacji ustrojowej*, Kraków 2009.

²⁵ M. Prokop, op. cit., s. 35.

²⁶ Szerzej zob. M. Słowikowski, *Rozważania nad naturą reżimu politycznego współczesnej Rosji*, [w:] *Rosja refleksje o transformacji*, S. Bieleń, A. Skrzypek (red.), Warszawa 2010, s. 41.

²⁷ J. Holzer, S. Balik, op. cit., s. 95.

określenia reżim biurokratyczno-quasi-autorytarny²⁸. W swojej książce L. Szewcowa pisze, że „Gorbaczow był reformatorem, który chciał reformować system niereformowalny. Jelcyn był reformatorem, który chciał zbudować efektywny ustrój oligarchicznego kapitalizmu, który nie mógł być inny jak nieefektywny. Putin stał się stabilizatorem i modernizatorem systemu, który nie może być zmodernizowany czy ustabilizowany”²⁹.

W latach 2000-2004 Władimir Putin zbudował i umocnił swoją popularności podczas pierwszej kadencji urzędowania na Kremlu³⁰. Wygranej w wyborach prezydenckich w 2000 roku przyświecała idea odbudowy mocarstwowej pozycji Federacji Rosyjskiej, poprzez rekonstrukcję scentralizowanego systemu władzy politycznej, włączenie Rosji w światowe struktury gospodarcze i polityczne oraz pobudzenie rosyjskiej gospodarki³¹. Realizacja tak określonego celu politycznego wiązała się z wprowadzeniem w życie określonych reform. Na początku XXI wieku sam W. Putin mówił i traktował centralizację władzy w swym kraju – *Rosja od samego początku powstawała jako superscentralizowane państwo. Jest to założone w jej kodzie genetycznym, w tradycjach, w mentalności ludzi*³². Łódzki badacz rosyjskiej rzeczywistości M. Brody w swojej książce pod tytułem „Zrozumieć Rosję”? *O rosyjskiej zagadce-tajemnicy* pisze, że wybór W. Putina na prezydenta w wyborach powszechnych oraz wręcz bezwarunkowa akceptacja tej decyzji przez wyraźną większość rodaków, przy jednoczesnej marginalizacji rozmiarów i znaczenia krytycznych opinii i opozycji spowodowały, że nowo powołany prezydent „zaczął być zaś coraz powszechniej odbierany, i wręcz czczony, jako odnowiciel długiej tradycji rosyjskich samowładców – „car Władimir”. Pytając o sposób postrzegania, a także o próby identyfikacji osoby i dzieła Putina, o charakter, podstawy, uwarunkowania, cenę, granice i konsekwencje jego politycznego sukcesu, pytamy również o Rosję i Rosjan, ich mentalność, tradycję, sposób przeżywania, pojmowania i oceniania rzeczywistości, o rosyjskie doświadczenia przeszłości, dzień dzisiejszy i w realistyczny sposób wyobrażaną przyszłość”³³.

²⁸ Por. L. Shevtsova, *Russia's Hybrid Regime*, “Journal of Democracy”, 2001, vol. 12, nr 4; idem, *Putin's Russia*, Washington D. C. 2005, p. 324-325.

²⁹ L. Shevtsova, *Putin's...*, op. cit., p. 351.

³⁰ Szerzej zob., K. Szydywar-Grabowska, *Rosja Putina – ewolucja wewnętrzna*, „Disputatio. Przegląd naukowy”, t. VIII pt. „Reżimy”, Gdańsk 2009, s. 245-266.

³¹ Na ten sukces złożyło się kilka najistotniejszych czynników, między innymi regularnie wypłacane emerytury i pensje w tzw. budżetówce, wyciszenie „kłótni” w Dumie, reorganizacja Rady Federacji i zwrot ku polityce centrum federacji. Prezydent Rosji przeprowadził potrzebne, ale jednocześnie trudne reformy w sferze gospodarki z sukcesem.

³² *Ot pierwszego lica. Razgowory s Władimirom Putinym*, Moskwa 2000, s. 167-168.

³³ Szerzej zob. M. Broda, „Zrozumieć Rosję”? *O rosyjskiej zagadce – tajemnicy*, Łódź 2011, s. 199-223.

Jednocześnie obserwatorzy ówczesnej rosyjskiej sceny politycznej zadawali sobie pytanie – czy to fenomen postaci Władimira Putina czy wpływ dobrej koniunktury. W opinii A. Nagorskiego opublikowanej w 2001 roku Władimir Putin, w przeciwieństwie do Borysa Jelcyna, był *bu-downicznym*, którego śmiało inicjatywy trzeba obdarzyć uznaniem. Podkreślał jednocześnie fakt, iż Putinowi pomogła pozycja superprezydenta zagwarantowana konstytucyjnie oraz poglądy i osobowość formowane przez KGB (Komitet Bezpieczeństwa Państwowego Związku Radzieckiego)³⁴. Zmiany jakie dokonały się w Federacji Rosyjskiej pod rządami nowego przywódcy urzędującym na Kremlu, były podporządkowane reanimacji państwa, opartej na przywróceniu sterowności struktur siłowych i administracji centralnej. Władimir Putin, jak się wydaje podczas swojej pierwszej kadencji, wydał się na tyle wytrawnym politykiem, że udało mu się przekonać rosyjskie społeczeństwo, że Federacja Rosyjska musi odbudować swoje międzynarodowe wpływy, aby światowi gracze nie potraktowali jej w sposób przedmiotowy³⁵.

Jednakże trzeba zauważyć, iż taki stan wiedzy na temat funkcjonowania rosyjskiej rzeczywistości pierwszej dekady XXI wieku pozwalał przyjąć założenie, iż coraz wyraźniej zaznaczały się tendencje autorytarne czego potwierdzeniem były – wygrane przez Władimira Putina wybory na drugą kadencję w 2004 roku, triumf kremlowskiej partii „Jednej Rosji” w wyborach do niższej izby rosyjskiego parlamentu federalnego w grudniu 2003 roku i zniesienie powszechnych wyborów prezydentów i gubernatorów podmiotów Federacji Rosyjskiej.

Druga kadencja Władimira Putina charakteryzowała się brakiem spójności, bo nie było już wielkich reformatorskich i dalekosiężnych planów. Kreml korzystając z dobrej koniunktury wprowadzał w życie jedynie plan umocnienia fundamentów prawnych, stabilizujących pozycję prezydenta i elity politycznej. Jaskrawym przykładem braku konsekwencji w działaniu był dekret o reorganizacji rady ministrów podpisany przez Władimira Putina w 2004 roku³⁶. Kierunek, zgodnie z którym realizowana była polityka prezydenta Federacji Rosyjskiej po 2004 r., został nakreślony w jednym z jego oficjalnych wystąpień – „naszym priorytetem jest maksymalizacja zysku z każdej tony rudy żelaza, węgla, innych paliw kopalnych, drewna i reszty

³⁴ A. Nagorski, *Otwarta głowa KGB-isty*, „Newsweek Polska”, nr 16-17 z dn. 23.12.2001, s. 78-83.

³⁵ A. Głowacki, A. Stępień-Kuczyńska (red.), *Rosja Putina. Leksykon*, Łódź 2004, s. 338.

³⁶ Zapisane w nim wytyczne zakładały, iż liczba wicepremierów w rządzie zostanie zmniejszona do jednego, co różniło się znacznie od stanu na koniec 2007 r. – dwóch pierwszych wicepremierów: D. Miedwiedwiew i S. Iwanow oraz trzech osób w randze wicepremiera: S. Naryszkin, A. Żukow i A. Kudrin.

surowców”³⁷. Gdy Władimir Putin obejmował swój urząd w 2000 roku Federacja Rosyjska potrzebowała prezydenta, który obroni kraj przed terrorystami i ustabilizuje sytuację gospodarczą. Po ośmiu latach piastowanego urzędu Putin stanął przed zgoła innym problemem – poczucia niesprawiedliwości społecznej. Gdy w kwietniu 2007 roku wygłaszał orędzie do narodu poruszył w nim kwestie socjalne i mówił o bolączkach, z którymi borykają się zwykli rosyjscy obywatele. Zapowiadał wtedy, że 2008 rok będzie rokiem rosyjskiej rodziny, która odczuje skutki narodowego dobrobytu, dlatego tak dużo uwagi w przemówieniu poświęcił kwestii rozdziału środków zgromadzonych na koncie tzw. *funduszu stabilizacyjnego*. Puentując swoje wystąpienie prezydent Federacji Rosyjskiej powiedział, że jeszcze za wcześnie na polityczny testament³⁸.

Zdaniem rosyjskiego ideologa Aleksandra Dugina prezydent – „Władimir Putin wykonał sześć bardzo ważnych posunięć. Zahamował proces rozpadu Rosji na Kaukazie. Rozpoczął naprawę samorządności lokalnej, przywołując do porządku gubernatorów i zwalczając tym samym tendencje separatystyczne w republikach autonomicznych. Administracyjny podział kraju dostosował do systemu wojskowego, przekazując szerokie pełnomocnictwa przede wszystkim ludziom odpowiedzialnym za bezpieczeństwo narodowe. Doprowadził do wyeliminowania z życia politycznego i gospodarczego najbardziej ofensywnych oligarchów, których aktywność przyniosła majątkowi narodowemu gigantyczne straty...”³⁹. Pierwsza i druga kadencja na stanowisku prezydenta Federacji Rosyjskiej potwierdziły, że gwarantem poszukiwanej za Borysa Jelcyna stabilizacji, rozwoju i bezpieczeństwa państwa był Władimir Putin, który wyszedł tym oczekiwaniom naprzeciw skupiając pełnię władzy wokół Kremla. Nie odszedł też z polityki i pozostał na stanowisku premiera, bo *Putin to konkretna filozofia, koncepcja Rosji i władzy w państwie*⁴⁰.

Zdaniem L. Szewcowej objęta przez Władimira Putina w 2000 roku droga rozwoju Federacji Rosyjskiej wywołała w społeczeństwie – nowe złudzenia. Był to sposób aparatu władzy na tworzenie wrażenia, że biurokratyczny autorytaryzm może rozwiązywać problemy. W podsumowaniu pierwszej prezydenckiej kadencji w 2005 roku L. Szewcowa pisała, że tylko

³⁷ Wypowiedź W. Putina opublikowana w „Tygodniku Polityka”, nr 7 (2592) z 17.02.2007, s. 50.

³⁸ J. Prus, *Władimir Putin w roli troskliwego ojca narodu*, „Dziennik. Polska, Europa, Świat”, nr 99 (312) z dn. 27.04.2007, s. 2.

³⁹ *Rosyjski Mars wesprze europejską Wenus* (art. red.), „Europa – Tygodnik Idei (Dodatek do Dziennika. Polska, Europa, Świat)”, nr 33 (124) z 16 sierpnia 2006, s. 3.

⁴⁰ J. Prus, *Czy Putin jest nowym carem Rosji?*, „Europa – Tygodnik Idei (Dodatek do Dziennika. Polska, Europa, Świat)”, nr 234 (447)/2007 z dn. 6-7.10.2007.

rozproszenie tego złudzenia w trakcie trwania drugiej kadencji prezydenta Rosji, może stać się realnym wkładem w rosyjską transformację. Tylko niepowodzenie Putina w autorytarnej modernizacji może zmusić Kreml do porzucenia uosobionej władzy. Sukces jedynie przedłuży iluzję i nadal będzie tylko rozwiązaniem tymczasowym. Prędzej czy później inny przywódca będzie musiał udowodnić, że Rosja podjęła ślepią uliczkę i będzie musiała znaleźć wyjście z tego impasu⁴¹. Formalna dekoncentracja władzy, która nastąpiła w Rosji w momencie objęcia stanowiska głowy państwa przez Miedwiediewa, a premiera przez dotychczasowego niezwykle popularnego prezydenta, nie zmieniła istoty reżimu politycznego. Jednak Władimir Putin mógł bez obaw skończyć kolejną kadencję na najwyższym urzędzie w państwie, gdyż wiedział, co potwierdzały również badania opinii publicznej, że społeczny autorytet powiązany jest w Rosji z osobą sprawującą urząd, nie zaś ze sprawowanym urzędem⁴².

Rozpoczęcie kadencji przez Dmitrija Miedwiediewa zbiegł się z światowym kryzysem gospodarczym, jednak Rosja weszła w ten stan spokojnie, konsumując gigantyczne rezerwy zgromadzone dzięki wysokim cenom surowców w poprzednich latach. Zmiana konstytucji i ponowne kandydowanie na urząd prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina zbiegł się z przetoczeniem się przez kraj protestów, które były reakcją na dyskusyjne, choć uznane przez społeczność międzynarodową i zatwierdzone przez określone prawem instytucje, wyniki wyborów do Dumy Państwowej (grudzień 2011 rok) i związanych z działalnością rosyjskiej opozycji, która wskazywała na brak transparentności procesu wyborczego. Ten akt niezadowolenia tysięcy Rosjan manifestujących na rosyjskich ulicach i placach, głównie w największych miastach nazwany został przez obserwatorów „białą rewolucją”, w ramach której jak się szacuje wzięło udział nawet 100 tysięcy obywateli Rosji. Gdy Władimir Putin ponownie został wybrany na urząd prezydenta rozpoczęto kreowanie wizerunku prezydenta jako silnego i zdecydowanego przywódcę nadzorującego swoich podwładnych. Ten wizerunek od 2014 roku jak pisze R. Bäcker uzupełniany był mitem „wybawiciela ujarzmionych narodów”, budowniczego wielkiej mocarstwowej Rosji, która po wielu latach odzyskuje swoje miejsce w świecie i ma na najważniejszym stanowisku w państwie lidera, który skutecznie walczy z wrogami⁴³. Potwierdzeniem tego było rozpoczęcie konfliktu na Ukrainie, aneksja Krymu, wspieranie

⁴¹ L. Shevtsova, *Putin's...*, op. cit., p. 351

⁴² Szerzej o koncepcji tandemokracji piszę między innymi M. Słowikowski, *Rozważania...*, op. cit., s. 59-60.

⁴³ Szerzej zob. R. Bäcker, *Ewolucja...*, op. cit., <https://mostyeuropy.pl/index.php/node/46>, [dostęp: 04.03.2018].

działań zbrojnych w Donbasie, a także interwencja wojskowa w Syrii. Wszystkie te posunięcia miały na celu zwiększenia wpływu struktur siłowych w aparacie państwowym Federacji Rosyjskiej i przekształcenia rosyjskiego reżimu politycznego w twardy autorytaryzm militarny. Wygrane wybory prezydenckie, których data była symboliczna, gdyż była rocznicą aneksji Półwyspu Krymskiego, stały się swoistym plebiscytem popularności urzędującej głowy państwa i obranej ścieżki ewolucji reżimu politycznego.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Antoszewski A., *Tranzycja polityczna*, [w:] *Leksykon politologii*, A. Antoszewski, R. Herbut (red.), Wrocław 2003.
- [2] Antoszewski A., *Wyboista droga ku demokracji i autorytaryzmowi w świecie pokomunistycznym*, „Wrocławskie studia politologiczne”, nr 16/2014.
- [3] Bäcker R., *Ewolucja niesuwerenności PRL. Typy podległości kraju podporządkowanego wobec totalitarnej metropolii*, [w:] *W objęciach Wielkiego Brata: Sowiet w Polsce 1944-1993*, K. Rokicki, S. Stępień (red.), Warszawa 2009.
- [4] Bäcker R., *Ewolucja reżimów politycznych Polski i Rosji*, <https://mostyeuro.py.pl/index.php/node/46>, [dostęp: 04.03.2018].
- [5] Bäcker R., *Nietradycyjna teoria polityki*, Toruń 2011.
- [6] Bäcker R., *Reżimy hybrydalne*, [w:] J. Juchnowski, R. Wiszniowski (red.), *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Podmioty i procesy demokratyczne: księga dedykowana profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu*, Toruń 2014.
- [7] Bäcker R., *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Toruń 2007.
- [8] Broda M., *„Zrozumieć Rosję”? O rosyjskiej zagadce – tajemnicy*, Łódź 2011.
- [9] Carothers T., *The End of Transition Paradigm*, “Journal of Democracy”, 2002, vol. 13, nr 2.
- [10] Cashaback D., *Risky Strategies? Putin’s Federal Reforms and the Accommodation of Difference in Russia*, “JEMIE – Journal on ethnopolitics and minority issues in Europe”, Issue 3/2003.
- [11] Czajowski A., *Demokratyzacja Rosji w latach 1987-1999*, Wrocław 2001.
- [12] Głowacki A., Stępień-Kuczyńska A. (red.), *Rosja Putina. Leksykon*, Łódź 2004.

- [13] Grochmalski P. (red.), *Kłęska demokracji? Obszar byłego ZSRR*, Toruń 2012.
- [14] Herbut R., *Reżim polityczny*, [w:] *Leksykon politologii*, A. Antoszewski, R. Herbut (red.), Wrocław 2003.
- [15] Holzer J., Balik S., *Postkomunistyczne reżimy niedemokratyczne. Badania nad przemianami teorii politycznej w okresie po transformacji ustrojowej*, Kraków 2009.
- [16] Huntington S., *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 2009.
- [17] Kołodko G.W., *Wielka transformacja*, [w:] G.W. Kołodko, J. Tomkiewicz (red.), *20 lat transformacji. Osiągnięcia, problemy, perspektywy*, Warszawa 2009.
- [18] Laurinavičius M., *Putin's Russia: The Nature and Contradictions of the Regime*, "Lithuanian Annual Strategic Review", 2015-2016, Volume 14.
- [19] Levitsky S., Way L. A., *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes after the Cold War*, New York 2010.
- [20] Levitsky S., Way L. A., *The Rise of Competitive Authoritarianism*, "Journal of Democracy", 2002, vol. 13, nr 2.
- [21] Nagorski A., *Otwarta głowa KGB-isty*, „Newsweek Polska”, nr 16-17 z dn. 23.12.2001.
- [22] O'Donnell G., *Delegative Democracy*, „Journal of Democracy”, 1994, vol. 5, nr 11.
- [23] *Ot pierwszego lica. Rozgowory s Władimirom Putinym*, Moskwa 2000.
- [24] Prokop M., *Typologia reżimów hybrydalnych. Ujęcie teoretyczno-metodologiczne*, „Historia i Polityka”, nr 21 (28)/2017.
- [25] Prus J., *Czy Putin jest nowym carem Rosji?*, „Europa – Tygodnik Idei (Dodatek do Dziennika. Polska, Europa, Świat)”, nr 234 (447)/2007 z dn. 6-7.10.2007.
- [26] Shevtsova L., *Putin's Russia*, Washington D.C. 2005.
- [27] Shevtsova L., *Russia's Hybrid Regime*, "Journal of Democracy", 2001, vol. 12, nr 4.
- [28] Skaaning S-E., *Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework*, "CDDRL Working Papers" 2006, No. 55.
- [29] Słowikowski M., *Rozważania nad naturą reżimu politycznego współczesnej Rosji*, [w:] S. Bieleń, A. Skrzypek (red.), *Rosja refleksje o transformacji*, Warszawa 2010.
- [30] Szydywar-Grabowska K., *Rosja Putina – ewolucja wewnętrzna*, „Disputatio. Przegląd naukowy”, t. VIII pt. „Reżimy”, Gdańsk 2009.
- [31] Van den Bosch J., *Mapping Political Regime Typologies*, „Przegląd politologiczny”, nr 4/2014.

- [32] Wojtaszczyk K. A., *Państwo współczesne*, [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), Warszawa 2003.

POLITICAL REGIME OF RUSSIAN FEDERATION IN CONTEXT OF CONTEMPORARY POLITOLOGICAL THEORIES

ABSTRACT

The deliberations presented in this text are an attempt to capture the tendencies in the discussion on the phenomenon of the Russian political regime and its process of transformation in the Vladimir Putin era. The author presents different ways of defining the political regime and different approaches to the subject of the researched phenomenon presented by researchers from Poland, Russia and representatives of Western political science. The text is a overview since the dynamics of the changes and the multiplicity of elements involved have resulted in more or less consistent concepts and the lack of effective completion of the transition processes results in topic's non-exhaustion, despite the great interest in the issue.

Keywords:

Russia, political regime, authoritarianism, domestic politics, Vladimir Putin.